

KERESZTURY TIBOR

Őszutói gondnok

- Petriről, az *Ami kimaradt* ürügyén -

Nem kifejezetten az erő jele, ha egy rendszer önnön látszatekintélyét írók, költők elhallgattatásával kénytelen fenntartani, de hát tudjuk, az, amelyik itt az elmúlt időben száználmas végrángások között kimúlt, csak a felszínen volt magabiztos. A november hetedikéi, május elsejei díszletek mögött szürke, szorongó cenzorok hada szorgoskodott, s módszerei körülbelül annyira voltak változatosak, mint a felvonulásokon elskandáltatott ünnepi jelszavak. Már most is alig érthető, hogy mindezt *csak úgy*, a szemünk láttára megtehették, mindenestre éber kártevésük olyannyira megnövelte Konrád, Eörsi, Csoóri, Csurka, Nagy Gáspár, Petri és a többiek tekintélyét és népszerűségét, hogy a kritika még nem képes többük esetében az esztétikai szempontú értékelés elfogulatlan pozíciójára rátalálni.

Petri György életének és művészetének tizenöt éve ment rá az éretlen olvasókat óvó gyámkodásra, s ezzel alighanem rekorder lett az ún. szocialista kultúrpolitika történetében. Kevesen tudták, hogy ez idő alatt az újabb magyar irodalom egyik legnagyobb formátumú költészete teljesedett ki a kényszerű visszhangtalanságban, s közel sem kizárólag a tárgyának köszönhetően. A bátorságnál ugyanis, mellyel a költő lojálisnak nem nevezhető politikai verseket mert írni - megújítva *mellesleg* a közéleti líra elsvadni látszó hagyományát -, maradandóbb és meghatározóbb nyomokat hagyott költészetén a következmények vállalásában megfeszülő tartás méltósága. A függetlenség nyugalma, amivel Petrinél minden várható retorzió - csúnya szóval élve - *be volt kalkulálva*. Kiszorítottságában cleve hosszú távra rendezkedett be, s erkölcsi fölénye szívós munkája során minden elemében a végsőig letisztult poétikai vértezetté vált. Olyan autonóm versnyelvvé, modorra, melynek megváltoztatására a költő újabb verseinek tanúsága szerint ma sem lát semmi okot. Lírájába több tapasztalat, bölcsesség és keserűség sűrűsödik, mint hogy magukkal ragadják későn jött szabadságmámorok; legújabb termését a fellélegzés, a káröröm teljes hiánya teszi hallatlanul szervessé és szimpatikussá.

Petri két indulása a szakmai fogadtatás szempontjából sok rokon vonást mutat. Vas István érzékeny bemutatása nyomán pályakezdése a hatvanas-

hetvenes évek fordulóján komoly figyelmet keltett, pedig kivételes költészeti konjunktúrában kellett teret foglalnia. A *Merülő Saturnustól* /1968/ *A halottak királyán* /1971/ és a *Szálkák on* /1972/ át a *Versben bujdosóig* /1973/ húzódó ív jelzi az időszak magyar lírájának máig páratlan, olyan gyűjteményes összegzésekkel is feljavított kondícióját, mint a *Lovak és angyalok* /1969/, a *Nagyvárosi ikonok* /1970/, vagy *A kimondhatatlan* /1972/. Petri tehetségének formátumát hüen mutatja, hogy amennyire áthatják gondolkodását ezeknek az éveknek a meghatározó politikai-társadalmi eseményei /a csehszlovákiai bevonulás, vagy a lukácsista filozófus-iskola szankcionálása/, olyannyira függetlenedett az ereje teljében levő Weöres, Juhász, Pilinszky, Nagy László, Nemes Nagy és Vas István hatásától. 1971-es és 1974-es kötete Oravecz Héj ával és Tandori első két könyvével együtt valóban új fejezetet nyitott az újabb magyar líra történetében, melynek feldolgozására, elmélyült értékelésére 1989-es második „indulása” teremtett alapot.

Amikor 1988 tavaszán a Jelenkor, majd az Alföld hasábjain újra kezdtek Petri versei feltűnni, nemigen volt még sejthető, hogy eddigi életműve hamarosan kötetekben lesz hozzáférhető. Visszatérését egy apályosabb, utakat záró és újakat nyitó költészeti szituáció legnagyobb eseményeként értő, alapos tanulmányok egész sora méltatta /Radnóti Sándor, Dérczy Péter, Forgách András, Fodor Géza, Marno János/. Valóban ép és töretlen az a pálya, amit a *Valahol megvan* anyaga áttekint; e líra belső fejlődéstörténetét a költő életével szemben meg sem zökkentették az uralkodó viszonyok. Ez a klasszikus teljesség magyarázhatja, hogy Petri alig hozzáférhetően is a fiatal költők több nemzedékének válhatott nagyhatású mesterévé - vállalt, de *követhetetlen* etalonná. S nem az üzleti szempont, hanem többek között ez a szerep teszi indokoltá az Aura Kiadó vállalkozását: azon költemények közreadását, amelyek a válogatott és új versek nagyszerű gyűjteményéből kimaradtak.

Az *Ami kimaradt* című könyv értékét nem becsüljük le avval, ha annak tekintjük, ami: a *Valahol megvan* kiegészítésének, „pótkötetének”. Az ocuvre így az *Örökhétfő* öt jelentéktelen művének kivételével már valóban teljes egészében olvasható, s ez a tény akkor is üdvözlendő, ha az itt szereplő versek érdemben nemigen módosítanak a Petri költészetéről kialakult képen. Így - bár egy ekkora súlyú életműben a melléktermékek szerepe sem elhanyagolható - az olvasó óhatatlanul is azt keresi, mi az, *amiért* ez a közel nyolcvan vers a korábbi kötetek anyagát átfogó válogatásból kimaradt, miközben figyelmét a *Valahol megvan* óta keletkezett új versek ciklusa köti le igazán. A fülszöveg üzleti megfontolásból politikai /és terjedelmi/ okokra hivatkozik, a kritikus azonban kénytelen ezt esztétikaiakkal is kiegészíteni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy még az erős politikai, vagy személyes élű versek

sem pusztán tárgyuk, hanem hevenyészettebb megformáltságuk miatt nem szerepeltek a korábbi kötetben - egy messzemenően átgondolt szerkesztési koncepciónak köszönhetően. A *Valahol megvan* anyagát összeállító Petri mindenek előtt avval a termékeny, de végeredményében korántsem egyenletes színvonalú korszakával nézett szembe egészséges önkritikával, mely az *Örökhétfőben összegződött - nem véletlen, hogy az Ami kimaradt* verseinek döntő többsége épp e pályaszakasz terméke. Közös jellemzőjük az a kis mértékben artikulált szociális indulat, hevesen feltörő nyers politikai töltet, amit a költő megváltozott élethelyzete - drasztikus kiszorítása - és a hetvenes évek végi, nyolcvanas évek eleji Magyarország közállapotainak kíméletlenül pontos átlátása egyszerre indukált. Petri költői láttelepte a hazugsággal és népbuító demagógiával átszőtt korról teljesen hiteles, de mindez nem leplezheti el művészi önkontrolljának kihagyásait. Néha gyilkos iróniája pörgeti túl a verset /*Az államiútkár nyilatkozik, Imrő bácsi szentliáiból*/, máshol a személyeskedő düh ragadja el /*Bertha Bulcsúnak mély tisztelettel*/, vagy a jelentés túlzott direktségeitől nem tud elszakadni /*A személyi követő éji dala*/. Öletvariációi /*Petőfi-tér-melody*/ és poénra kifuttatott súlytalan játéka /*Dramolett, Ká-európai értelmiségi*/ éppolyan messze esnek az időszak csúcsteljesítményeitől /*Horatiusi, Cím nélkül, Invokáció, Félé-, Bibó temetése*/, mint a szerkezetileg széteső. *A kis októberi forradalom 24. évfordulójára* írott, vagy a vécékefe és a láncosbomba pártközponti látogatását megjelenítő vers /*Andrzej és Wanda*/. Szemben például a *Széljegyzet egy vitához* című híressé vált költeménnyel, nem szervülnek itt igazán a kifejezésmód vulgáris nyelvi elemei sem - a legtöbb esetben Petri magabiztos költői tudása a kimondás első lendületében oldódik föl.

Ez a csakazértis-dac, a merev szembenállás attitűdje szerencsére a többi pályaszakaszra alig nyomja rá bélyegét - azért kell a másik szamizdat versfüzetből, az *Azt hiszikből* mindössze nyolc rövidebb darabnak itt szerepelnie. Hasonlóképp jelentéktelennek tűnik az, ami a *Körülrít zuhánásból* kimaradt, az első kötete esetében viszont túlságosan szigorú volt önmagához a költő. A *Történet* éppoly értékes darabja lett volna a válogatott versek gyűjteményének, mint a *Barokk elégia*; a *Dal*, az *Eképp jeleztem* és a *Levélminta* pedig azért fontos vers, mert bennük Petri legújabb műveinek egy-egy jellegzetes szemléleti jegyét fedezhetjük föl.

A *Mi jön még?* cím alatt közreadott új versek csak látszólag alkotnak szoros egységet a *Valahol megvan* záróciklusával. A nyolcvanas évek legvégeinek Petri-költészete egyfelől továbbra is a „lassú, szép, könyörtelen fogyatkozás” vonzásában szerveződik, de ez a szál hangsúlyosan kiegészül egyfajta jön-rosszon túli „tébolyult nyugalom” állapotrajzával. A számvetés szándékát, a búcsúzás elégiáját minduntalan megtörik a „Termékeny elakadás” disszonáns hangjai. Mintha mindörökre állandósult volna a „kultúra-

végi kultúraelőtti" időnek az a feszült, üres csöndje, amit Petri a kötet egy korai darabjában idéz meg; nem fordul át termőbb évszakba, s csak pillanatnyi harmóniát kínál ez az örökös, várakozásba dermedt *Szezonvég*:

*Nem is utolsóak ezek az utolsó napok:
csomagolás, lézengés, várni a vonatot,
még egy kávé, sört, szendvicset, konyakot,
talpunk alatt vakító, friss sóder csikorog;
és hülő tündöklésben:
a poros muskátlik, piros padok.*

Az *Ami kimaradt* záróciklusa, s a könyv megjelenése óta publikált versek ebben a szezonvégi várakozásban láttatják a mindinkább befelé forduló költőt. Félelmekkel, sejtelmekkel teli megkeményedő magányban, minden korábbinál személyesebb, meztelenebb feltárulkozásban, s lassú számot vető távolodásban. „A szeretettel nem tudok mit kezdeni---”, a „szív hidegsége megadatott nekem” - írja /*Horatiusnak rossz napja van, Közben!*, s reményei éppoly semmitérvők, mint ahogy harca sincs már senkivel. A *Két töredék a Brezsnyev-érából* egyikének jóslata beteljesülni látszik:

*Egy nap majd ébredünk mindent feledve,
szívünkben nem lelünk az élető gyűlöletre.
A nap, amikor elvész mindenünk.
Ha jőne is, elkésett már a Hír:
Zsugorodunk, mint az égő papír.*

Feltűnően megsaporodnak a jövőt kutató kérdések Petri újabb verseiben, s válasz sehonnan sem érkezik. Az öröm, hogy egy megnyomorító korszak végét ért, kételyek, bizonytalan távlatok ködében foszlik semmivé. Ebben a rezignált kilátástalanságban nyithat új költői korszakot az állandósult pillanat: „Én zuhanok. Magamba, egyre beljebb...”